

Etthundra år — tolv spikar inslagna mellan evigheten och mikrosekunden

Av lagmannen MIKAEL MELLQVIST

Den 17 mars 2016 högtidlighölls SvJT:s etthundraåriga levnad på Fotografiska museet i Stockholm med ett seminarium och efterföljande middag. Lagmannen Mikael Mellqvist har här slagit in tolv spikar i museiväggen och på dessa hängt upp ett antal fritt skissade betraktelser inspirerade av vad som tilldrog sig under högtidsdagen.

Spik nummer ett — Varför är vi vi?

Och så sitter vi där. Cirka 350 jurister (och några icke-jurister). Prydligt uppradade och förväntansfulla för att fira att SvJT fyller 100 år (och i samband med det också gett ut en jubileumsskrift). Vi är alltså ganska många som har samlats. En snabbtitt i deltagarförteckningen vittnar om att en överväldigande majoritet av oss är "ärrade kämpar i juristbranschen". Namn och titlar gör att vi kan orientera oss i det personella landskapet. Vi kan ganska lätt över-, under- och sidoordna oss i förhållande till varandra. "Finhetskoefficienten" är alla mycket medvetna om, men det är inget man uttryckligen berör. Såväl sym som antipatier i inbördes relationer hålls tillbaka. Många av oss är mycket nära vänner (och ibland mer än så) med varandra, men beroende på den position man för tillfället uppehåller kan det vara känsligt att alltför tydligt skylta med det. I den stora skaran ryms säkert också de som är ovänner med varandra, kanske till och med bittra fiender. Men den sociala kompetensen är mycket hög; inga högljudda gräl, än mindre slagsmål, bryter ut.

Men om man skrapar på ytan och fördjupar det personella funderandet. Vilka är vi då som sitter där egentligen, vad representerar vi och vad anser vi om vår roll i samhället? Vad tänker vi på när vi sitter där? Är det bara ett avkopplande avbrott i vårt dagliga värv? Enbart lite trevligt socialt mingel? Eller tycker vi att det är en del av vårt arbete; kanske till och med en viktig del? Vill vi höra vad som kommer att sägas och engagera oss i det? Är det kanske till och med så att vi vill ta tillfället i akt att påverka andra (och möjligen också låta oss påverkas av andra)?

Hur och varför har vi som sitter här blivit "vi"? Och vill vi göra något med det? Hur stark är "vår" gemenskap, "vår" vi-känsla? Har vi över huvud taget några värderingar som vi alla omfamnar? Hur ser de i så fall ut? Känner vi i förekommande fall något gemensamt ansvar för att dessa värderingar sprids och befästs? Och hur ser våra "jag" ut i förhållande till detta "vi"? Har jag ett individuellt ansvar för våra vär-

deringar? Eller har jag enbart egna värderingar att ansvara för och att eventuellt förmedla. Eller är det kanske helt tvärtom så att jag som jurist och vi som jurister har ett individuellt respektive kollektivt ansvar för att *inte* förmedla värderingar? Ett sådant ansvar skulle i så fall innefatta att vi för en bredare krets gör klart att våra värderingar inte är av allmänt intresse. Vi är enbart den nödvändiga budbäraren som inte har med budskapet att göra. Eller är det måntro så att vi alla har sjunkit ned i ett bottenlöst konsensusträsk över vilket tystnaden har lågrat sig som en tättslutande dimma? ”Vi” kanske kan återkomma till frågan om varför vi är ”vi”; varför inte i en längre text i SvJT?

Tankarna vandrar alltså, men nu tystnar sorlet och redaktören Charlotte Kugelberg, som har intagit podiet tillsammans med dagens moderator, hovrättspresidenten Fredrik Wersäll, tar till orda. Hon inleder med att berätta om herrarna som sammanstrålade på Östermalmskällaren i Stockholm 1916 för att sätta i gång det som nu, ett-hundra år senare, ger oss anledning att samlas här. Efter denna återblick annonserar hon tre, varandra överlappande, ämnen för dagen, nämligen.

- 1) Hur får man en bildad allmänhet att läsa längre texter?
- 2) Vilken roll har juristen i samhällsdebatten?
- 3) Hur ser framtiden ut för SvJT?

En för sammanhanget mycket kompetent panel har formerats, nämligen juristprofessorerna Christina Ramberg och Mårten Schultz, justitietskottets ordförande (och tidigare justitieministern) Beatrice Ask, IT-debattören m.m. Niklas Lundblad, kommunikationschefen Olle Lidbom och f.d. chefredaktören för Fokus Martin Ahlquist. Det ska väl borga för en innehållsrik och fartfylld diskussion. Och redan nu kan avslöjas att så blir det. Jag (och säkert många andra) bockar och bugar för det!

Det annonseras också att jag av redaktionen har fått i uppdrag (alldeles nyligen; men det sägs inte) att i SvJT skriva en *betraktelse* över jubileumstillställningen. Inga nakna referat, inte någon protokollerrande kommentar utan en fri betraktelse utan några särskilda direktiv alls.

När jag nu några månader senare bearbetar denna text har jag precis tagit del av ytterligare ett i raden av nyhetsinslag om den stalininspirerade repression som breder ut sig i Turkiet. Särskilt illa drabbade (förutom militärer) förefaller journalister och jurister (domare) vara. Inte för att de deltagit i någon militärkupp, inte för att de med råd och dåd stött någon sådan, utan för att de kanske har uttryckt sig kritiskt om den sittande regimen eller kanske kan tänkas göra det. Och här i Sverige kan en ansvarig tidningsutgivare — uppenbarligen utan att drabbas av sömnbesvär — utan vidare och på ”uppstuds” ge någon fria händer att i skrift uttrycka vad han finner för gott. Sett i

det nu anlagda perspektivet känns det (för att citera ett återkommande uttryck i framlidna Moraadvokaten Ulf Welins pläderingar) ”klart söm körvaspa” att vi jurister har grundläggande värderingar att stå upp för och förmedla (detta sagt med tanke på vad som här följer).

Tillbaka till uppdraget. Juridiska texter skrivs vanligen inte helt fritt. En dom, en lagkommentar, en rättsfallskommentar, en monografi, en avhandling, en artikel m.m. — för att nu inte tala om ett utredningsbetänkande eller en proposition — har från början en given ram, dvs. ett klart avgränsat ämne. Mycket av struktur och disposition är också given. Men nu ska jag alltså skriva en betraktelse utan givna direktiv och utan att ramen finns där uppdragen från början. En sådan frihet känner man sig som jurist aningen ovan och obekvämt med. I avsaknad av den tvångströja som ramen kan utgöra letar jag i stället fram ett antal spikar med anknytning till de ställda frågorna som jag här och där slår in i museiväggen. På dessa spikar hänger jag upp ett antal ramlösa och mycket fritt skissade tavlor till beskådan.

Har jag valt rätt spik? Har jag slagit in dem ordentligt? Duger de till att hålla något uppe? Och ser man egentligen något meningsfullt på de skissartade tavlorna? Var så god och stig in i galleriet. Vernissagen kan börja. Och på samma sätt som på andra (konst)utställningar är det betraktarens (läsarens) privilegium att besvara frågorna och bedöma verkshöjden.

Spik nummer två — Landskapet

En landskapsbild är på en och samma gång såväl en konkretion som en abstraktion. Bilden ”finns” där rent objektivt, men det är vår subjektiva upplevelse av bilden som har det största (enda?) värdet. Den objektiva bilden och vår subjektiva upplevelse av den går in i varandra och kan inte helt hållas isär. Juridik, juridisk tillämpning, juridiskt debatterande och juridiskt skrivande innefattar på ett liknande sätt ett till synes outgrundligt växlande mellan konkretioner och abstraktioner, mellan objektiv ”hårdvaluta” och, mer eller mindre flyktiga, värderingar, mellan överblick och detaljfokus, mellan tradition och sensation. Landskapsbilden är komponerad av naturligt givna element och av byggstenar tillförda av människan. Landskapsbilden förändras också kontinuerligt. Somt faller ifrån och somt kommer till. Dagens bild är aldrig exakt densamma som gårdagens eller morgondagens. Hur är det då med juridiken, juridisk tillämpning och juridisk diskussion? Finns det där några naturligt givna beståndsdelar? Eller är ingredienserna enbart producerade av människan? Finns det något mönster i de kontinuerliga bildskiftningarna? Med andra ord; hur ser den juridiska landskapsbilden ut, vad består den av och hur kan den tänkas förändras?

Om man plockar ut en enskildhet ur den juridiska landskapsbilden, t.ex. en lag, så uppstår den inte ur tomta intet. Man har i det

verkliga livet ringat in ett problem av något slag som man anser bör bli föremål för reglering. Problemet och tänkbara lösningar diskuteras i formaliserade, och även i informella, sättningar. I slutändan fryser man diskussionen, dvs. stiftar och utfärdar en lag ("lag är frusen politik" har det träffande sagts). Under denna process — *från konkretion till abstraktion* — kan mycket hända, och mycket händer också då; dagligen och stundligen. En stiftad lag är alltså en regel in abstracto, en norm som när den sedan tillämpas, av t.ex. juristen, ska konkretiseras i ett enskilt fall. Det är i tillämpning, när innehållet i normen konkret ska fastställas och ett avgörande verkställas, som rätten förverkligas. Vid denna operation — *från abstraktion till konkretion* — kan mycket hända, och mycket händer också då; dagligen och stundligen.

Om man närmare ska beskriva vad som händer vid ovannämnda övergångar från abstraktion till konkretion och vice versa involveras ett oändligt antal komponenter. Det rör sig om normens språkliga utformning, i normens avfattning inbyggda värderingar, kontexten, normens förankring i och kompatibilitet med rättssystemet i stort, normens allmänna acceptans, de strukturer inom vilka normen tillämpas, de personer som är involverade i de processer som leder fram till skapandet av normen och dess tillämpning, stabiliteten i det samhälle för vilket normen avses vara gällande m.m., m.m. Det sagda rör alltså allt det som *de facto* är av betydelse. Till detta kommer sedan alla frågeställningar och olika uppfattningar rörande vad som *bör* vara av betydelse i dessa processer.

I allt detta berörs — i ett akademiskt perspektiv — inte bara samtliga juridikens olika discipliner, utan även de flesta andra samhällsvetenskapliga och humanistiskt inriktade forskningsområden. Det finns med andra ord en oerhörd spännvidd i avstampet för en diskussion rörande juridiska frågor och i det innefattas diskussionen kring normers legitimitet, normers tillkomst, normtillämpning och normutveckling. Och hela tiden rör man sig mitt i det samhällsliga kraftfältet där högstämda men samtidigt viktiga och ibland laddade begrepp som demokrati och rättsstat är centrala.

Det utsnitt ur den juridiska landskapsbilden jag ovan kort har tecknat är alltså endast en komponent i hela bilden. Hela bilden motsvaras av den företeelse som benämns *rättsordning*. Det ordet består i sin tur av två ord; "rätt" och "ordning". Begreppet "rätt" är som bekant intrikat, mångfacetterat och skiktat i flera plan. Det kan vara svårt att ringa in, beskriva och levandegöra. När (om) vi väl har lyckats med det ska rätten sedan ordnas på ett begripligt, systematiskt och motsäggelsefritt sätt. Alla de komponenter som kan sägas utgöra rättsregler måste alltså finna sin plats i en struktur för att vi ska ha med en rättsordning att göra. Även det kan vara svårt att ringa in, beskriva och levandegöra. Precis som landskapsbilden finns rättsordningen rent konkret men vår upplevelse av den är en nog så viktig abstraktion i

sammanhanget. Och precis som landskapsbilden förändras rättsordningen från dag till annan.

För att göra allt detta begripligt och allmänt tillgängligt krävs att många av de funktioner som förknippas med ett civiliserat samhälle är på plats. Men därutöver hamnar, enligt min mening, juristen i fokus. Den stora frågan i det sammanhanget — den riktigt stora frågan — är om vi som jurister har någon långtgående samsyn på vad som utgör fundamenten för en rättsordning. Den därmed sammanhängande frågan är om vi som jurister också är beredda att till en vidare krets förmedla denna eventuella samsyn. Det handlar i så fall om att göra våra värderingar synliga.

Vi är ju levande människor av kött och blod som ska se till att abstraktioner konkretiseras, dvs. att rätt bildas, tillämpas och får genomslag. Det blir ingen juridik utan jurister; någon måste lägga puzzlet. Juridik är i allra högsta grad något mänskligt, vilket gör det hela till något dynamiskt, spännande och levande — för oss jurister. I allt detta blir frågor om vilka värderingar vi jurister bär med oss viktiga och närmast ofrånkomliga att ställa sig. I det enskilda tillämpningsfallet är det så att värderingar finns nedlagda i normen och det förhållandet att man har att konfrontera ett enskilt unikt fall med en generellt avfattad regel gör att man i tillämpningen måste ”koppla på” sina egna värderingar. Eller om man nu ryggar inför det påståendet kanske det i vart fall är så att det inte står i mänsklig makt att ”koppla bort” dessa. I det större perspektivet är det med all säkerhet så att våra grundläggande värderingar och vår syn på rättsordningen som sådan också slår igenom i alla dessa enskilda fall. Juristen i sig har av allt att döma en viktig funktion att fylla och roll att spela.

Men juridiken är inte en angelägenhet enbart för jurister; inte ens först och främst för oss jurister. Juridiken är allmän egendom. Normlegitimitet, normtillkomst och normtillämpning måste förankras brett och djupt i samhället. Det vidgar i väsentlig mån ytterligare betydelsen av den juridiska diskussionen och de värderingar som gör sig gällande i den. I den diskussionen har vi jurister som bärare av dessa värderingar ett särskilt stort ansvar. För att axla det ansvaret kan vi inte låsa in våra värderingar och åsikter. I stället måste vi, med juristprofessorn Robert Pålssons ord, använda *trovärdiga*, *välformulerade* och *tillgängliga* resonemang (*Hunden klockan tre och fjorton*, Uppsala 2005 s. 64 och jfr s. 122 samt jfr SvJT 2006 s. 257). Han har vidare (s. 49) framhållit vikten av att de värdemönster vi jurister använder oss av måste göras publikt tillgängliga för att öppna rättssystemet mot resten av samhället.

Diskussionen rörande juridiken och rättsordningens fundament behöver alltså föras *internt* jurister emellan. Men inte bara det. Den måste dessutom föras ut *externt* i samhället i stort. Omvänt måste också den allmänna samhälleliga diskussionen föras in i den interna diskussionen jurister emellan. Den interna diskussionen kan föras — och

förs också — i SvJT. Men hur är det med den mer externt betonade diskussionen. Kan den interna diskussionen, i t.ex. SvJT, också ta ett steg vidare och nå ut i ett större sammanhang? Det senare känns som en större utmaning för oss jurister, dvs. att få en större del av den bildade allmänheten att läsa längre texter med juridiska förtecken.

Spik nummer tre — Är vi jurister museiintendenter?

Hur ser det då ut i dagsläget? Befinner sig den juridiska debatten i den samhälleliga frontlinjen? Och deltar vi jurister som frontsoldater? Eller ska man se det som ett tidens tecken att jubileumsfestligheterna har lokaliserats till ett museum? Och kan juristen i så fall liknas vid en museiintendent som endast ängsligt vakar över att det som andra redan åstadkommit vårdas och vördas och inte förfars?

Vid jubileumsseminariet nämndes bl.a. att jurister av tradition är försiktiga och tystlåtna. Det efterlystes mer aktiva jurister som vågar ha åsikter och som med kraft och engagemang framför dessa. Den allmänna bilden är nog också att den typiskt svenska juristen är tjänstemannalik; opolitisk och lojal håller han eller hon sig helst tyst i bakgrunden. När han eller hon någon gång träder fram ur skuggorna är han eller hon försiktig, återhållsam och garderande. Provokationer och överdrifter är givetvis strängt förbjudna, för att inte tala om rena personangrepp. Ande Somby behandlar i sin avhandling *Juss som retorikk* (Tromsö 1999) bl.a. måttfullhet som ett framträdande drag hos juristen (s. 215 f.). Han beskriver där hur idealet för juristen är att uppträda med värdighet och balans samt iaktta måttfullhet vad gäller såväl innehållet i det man säger som formerna för hur man uppträder. Han nämner också att det är typiskt för detta ideal att använda underdrifter och dämpade eufemismer när man uttrycker sig. Det handlar om att vara saklig och väluppfostrad samt att iaktta politisk korrekthet; inga vassa kanter, bara mjukt rundade hörn. Det förefaller finnas en inbyggd förväntan på juristen att *inte* sticka ut, att *inte* stå på barriaderna, att *inte* uttrycka sig polemiskt, att *inte* uppträda med engagerad glöd. Om sådana förväntningar finns hos omgivningen ligger det nära till hands att vi tillgodoser dessa. Därigenom undviker vi obehag. Och det är en allmänmänsklig strävan att undvika det.

Från panelens sida uppmanades till ett mer framfusigt förhållningssätt. Det sades till och med att man som jurist — gärna offentligt — ska motivera varför man är jurist och vad man i den egenskapen anser sig kunna bidra med i samhället. I samklang med idén om (insikten om) ett försvagat objektivitetsideal (se i det följande) lyftes till och med betydelsen av den enskilda juristen som opinionsbildare fram. Här kan med fördel skjutas in att detta är helt i harmoni med vad Förtroendeutredningen för några år sedan i uppfordrande ton lyfte fram i sitt betänkande *Ökat förtroende för domstolarna — Strategier och förslag* (SOU 2008:106). I Gotlands tingsrätts remissvar av den 30 april 2009 skrev jag då att betänkandet var ”ett av de intressantaste

och viktigaste som sett dagens ljus under senare år”. Jag ser ingen anledning att nu modifiera det omdömet. Och mycket i det betänkandet handlade just om att lyfta ut juridisk verksamhet (i det fallet domstolarnas) och de värderingar som den bygger på i verkligheten och göra den tillgänglig för en bredare krets. Proaktiva jurister har alltså efterfrågats under flera år. Från panelen framhölls också betydelsen av originalitet och personligt tilltal i texterna. Det sades till och med att ”allt är tillåtet” (Martin Ahlquist) för att skaffa sig läsare och att man inte ska vara rädd för att utnyttja den plattform man som person ändå kan ha i samhället för att föra ut det man anser vara angeläget. Det handlar om det som många traditionsbunden jurist antagligen värjer sig emot, nämligen att marknadsföra sin egen person. Men varför inte göra det — i en längre text i SvJT.

Det behöver däremot inte vara någon motsättning mellan å ena sidan en texts utförlighet och å den andra i texten nedlagt engagemang (med eller utan polemiska inslag). Från panelen efterlyste t.ex. Christina Ramberg en mer aktiv ”efterdebatt”. Hon menade att det har hänt att hon uttryckt sig provokativt, bl.a. för att locka till debatt — men ingen har reagerat! Hon lät besviken. Och det kan jag förstå. Likt en boxare måste vi lära oss att såväl dela ut som ta emot smällar. Och — trots min pacifistiska grundsyn — vill jag nog hävda att om man får en smäll så ska man ge tillbaka.

Vad blir då konklusionen — är den juridiska debatten museal i betydelsen statisk och stillastående? Nej, inte generellt vågar jag påstå. I det juridiska konstgalleriet ryms allt från pastorala idyller till avantgardistisk performance. Och så ska det vara! Det hindrar inte att i vart fall jag skulle önska mig mer av det senare. Uppkast, infall, åsikter och värderingar kan knappast hållas utanför bara för att vi håller oss inom den juridiska sfären. Diskussionen om juridikens och juristens roll i samhällsdebatten skulle, enligt min och — som jag uppfattar det — panelens samstämmiga uppfattning, vara betjänt av ett mer personligt tilltal, lite mer utmanande danssteg och ibland ett skärpt tonläge. Utan detta är det risk att debatten blir lidande; det är ingen tillfällighet att kontradiktion hyllas som en bärande princip inom processrätten. Den välkände sociologen Zygmunt Bauman har också (i en av mig bevittnad debatt) framhållit den mellanmänniska *dialogen* som ett avgörande instrument för mänsklig och samhällelig utveckling. Han har då poängterat att han avser dialogen *mellan meningsmotståndare*. Dialog mellan likasinnade kan vara trevligt, men är inget som för utvecklingen framåt.

Själv vill jag sammanfattningsvis tro — och tror också — att det i grund och botten bland oss jurister finns ett ”vi” med vissa gemensamma grundläggande värderingar. Men ovan denna grund kan det spreta — och det rejält. Vill vi synliggöra detta, dvs. såväl den gemensamma grunden som den spretande påbyggnaden? En diskussion jurister emellan där vi tydligt och klart redovisar skilda synsätt kan —

vilket inte är så märkligt som det kan låta — bidra till att tydliggöra de gemensamma grundläggande värderingar som kan finnas. Och självklart ska det kunna belysas i längre texter i SvJT, som gärna i någon form förs vidare till andra media.

Spik nummer fyra — ”Oneliners” och tegelstenar

Den större frågan är vad — vilka ämnen — vi väljer att uppehålla oss vid i den juridiska diskussionen och hur vi förhåller oss till dessa ämnen och behandlar dem i skriven text. Många av dagens artiklar i SvJT är informativa och deskriptiva till sin karaktär; inte sällan mycket snävt formulerade (t.ex. innebörden av 2 kap. 3 § andra stycket X-lagen). Ideologiska och politiska aspekter på gällande rätt är då mer sällsynta. Den syn på gällande rätt som förmedlas är då vanligen tämligen statisk. Men sådana artiklar har, enligt min mening, sitt självklara existensberättigande. Vi jurister behöver informera varandra om hur vi konkret ser på enskildheter i gällande rätt. Många artiklar är dock bredare upplagda och rättspolitiskt inriktade i dagens SvJT. Det finns alltså en inte obetydlig spännvidd rent *innehållsmässigt* i SvJT. Alla läsare kan dock knappast vara intresserade av allt. Från panelens sida framhölls att det inte behöver vara något problem. Det är naturligt och hänger ihop med att vi, även om vi alla i grund och botten är jurister, har intresset riktat mot olika områden och olika frågor.

En detalj vad gäller den juridiska diskussionen och som jag ser som ett generellt problem hänger intimt samman med vad jag ser som ett typiskt svenskt fenomen; nämligen att ge prejudikat från Högsta domstolen en alldeles för vidsträckt tolkning och för bred träffyta samtidigt som man ser rättsfallen på ett överdrivet deklaratiskt sätt. Det är inte Högsta domstolens fel. Den lämnar regelmässigt och klokt nog dörrar på glänt i sina avgöranden. Men de flesta tillämpare bryr sig inte ens om att ordentligt undersöka om dessa utgångar kan leda dem rätt i just det egna fallet. Fokus ligger på hur Högsta domstolen har dömt i en viss fråga och mindre på en prognos för hur domstolarna kan tänkas ta emot prejudikatet och hur de framöver kan komma att döma i snarlika frågor. Visserligen måste sådana prognoser ta sitt avstamp i ett tillbakablickande, men det finns sällan anledning att göra halt mer eller mindre direkt efter avmarsch. Högsta domstolens prejudikat är som rättskälla unik i det att det är den enda rättskällan där man ska dra generella slutsatser av ett enskilt, konkret fall så som det kommit till uttryck i en given processuell kontext. Det innebär att prejudikaten intar en särställning i ett metodologiskt perspektiv för juristen. Det ställer t.ex. helt andra krav på juristen jämfört med hur andra rättskällor analyseras och används. En mer aktiv och kreativ rättsfallsdiskussion efterlyses alltså! Gärna i SvJT!

Efter att ha sagt detta vill jag som ett upplyftande exempel på ett kreativt och öppet förhållningssätt till rättsfallstolkning (detta i svensk juridisk litteratur så försummade ämne) nämna Stefan Lindskogs *Be-*

talning, Stockholm 2014. En kortare anmälan av mig av den boken finns publicerad i JT 2015–16 s. 976. Författarens förhållningssätt till prejudikat är i boken kreativt, ofta kritiskt och inte sällan parat med en polemisk touch (och ibland mer än så). Han tar upp ett stort antal prejudikat till behandling och analys. Det är inte alltid som behandlingen och analysen rör fallets huvudfråga. Det är dock ofta som fallen underkastas granskning och analys från nya mer oväntade vinklar och påfallande ofta kombinerar han flera rättsfall (som kan förstärka varandra eller tvärtom neutralisera varandra) och han konfronterar rättsfallen med fynd i andra rättskällor. Man skulle kunna tro att allt detta innebär att han raserar prejudikat och förminskar enskilda prejudikats betydelse. Men jag ser det inte så. Det han utför är ett hållfasthetstest som varje rättskälla måste underkastas och passera. Och det väsentliga är att rättsfallen på så sätt utgör en levande och dynamisk juridik. Även om ett och annat rättsfall får se sig placerat på glasberget är detta totalt sett något som gynnar rättsutvecklingen och, faktiskt, skapar stabilitet. En helt annan sak är att man inte alltid behöver instämma i Lindskogs analyser och slutsatser för att man ska anse att de är värdefulla. Det är till och med så att han i något fall lägger upp bollen på straffpunkten åt en meningsmotståndare.

Som sig bör ventilerades vid seminariet också frågor om stilistik och textbearbetning. Paradoxalt nog misstänker jag att dagens jurister inte i samma utsträckning som förr arbetar med sina texter. Paradoxen ligger i att det ju i dag finns en helt annan teknik tillgänglig för textbearbetning än det fanns förr. Det har sagts att gårdagens medvetenhet om att en nedskrivna text endast svårligen kunde ändras innebar en helt annan initial omsorg om utformningen. Dagens vetenskap om att det nedskrivna med några enkla ”knapptryckningar” kan ändras kan ha fått en förslappande verkan; man kan ju enkelt ändra i texten. Problemet är dock att de möjligheterna långt ifrån alltid utnyttjas. Det initialt och flyktigt nedtecknade blir bestående.

Kvaliteten i den svenska juridiska debatten sades dock från panelen — vid en internationell jämförelse — hålla en mycket hög kvalitet. Det hintades till och med om att svenska juristers artiklar i t.ex. SvJT skulle kunna vara en potentiell svensk exportvara. Och det låter ju bra. Men samtidigt kanske det är just det som också är ett problem. Kvaliteten är i mångt och mycket en följd av de ”längre texterna”. Problemet skulle alltså vara att ju längre texterna är, desto färre är läsarna. Juridisk argumentation kräver ofta resonemang som är utförliga och detaljerade. Många avhandlingar och monografier av i dag är inte heller sällan av ”tegelstensformat” (vilket i och för sig har kritiserats). Utförligheten och detaljrikedomen går stick i stäv med det mediala idealet med kvicka ”oneliners” och lösryckta snuttifieringar. Från panelen (Niklas Lundblad) framhölls vikten av att texten har en hög densitet. Det innebär att en lyckad skribent förmår få mycket sagt med få ord (”i begränsningen visar sig mästaren”, har det sagts). En

text med hög densitet kräver vanligen en hög grad av förförståelse hos läsaren, dvs. läsaren måste kunna en hel del om det som avhandlas i texten redan före läsningen för att få behållning av texten. Här är det alltså (som alltid) frågan om grannliga avvägningar som måste göras när man ska sätta något på pränt (och dessa är för övrigt av helt annat slag än de som måste göras inför ett muntligt anförande). Och — tro det eller ej — det går faktiskt att i en längre text med utförliga och detaljerade resonemang få in braskande och provocerande "oneliners" om så önskas. Med textbearbetning (rubriker, styckeindelningar, kursiveringar m.m.) är det också fullt möjligt att öka tillgängligheten och intresset för längre texter (med hög densitet) och därmed få fler läsare och höja läsvärdet för alla läsare.

Spik nummer fem — Lästips om längre texter

Recensioner och anmälningar av ny juridisk litteratur, dvs. lästips om längre texter, är ett återkommande, välkommet och förhoppningsvis fortsatt inslag i SvJT. Lästips avseende längre texter förmedlades också vid seminariet.

Christina Ramberg passade på att tipsa om Erik Nereps bok om "Skandiaaffären" betitlad *Lex Skandia — Om den verkliga Skandiaskandalen* (Stockholm 2015). Jag anammade tipset och kan konstatera att läsandet av längre texter med juridiska förtecken kan vara nog så njutningsfulla och berikande. Det mest oroande är att ett journalistiskt totalhaveri har fått passera opåtalat på det sätt som skett. Det väcker också tankar om på vilka andra områden — där vi inte tagit del av längre och insiktsfulla texter — vi är förda bakom ljuset av förenklningar i media. För det kan väl inte vara så bra att medias hantering av Skandiaaffären är ett enstaka olycksfall i arbetet? Tyvärr har väl Erik Nereps bok i ett medialt perspektiv kommit post festum. De journalister som spred lögnerna och bidrog till att vi alla drabbades av vanföreställningar om vad Skandiaaffären egentligen handlade om har för länge sedan inkasserat sina journalistpriser och dragit vidare för att leta upp nya offer.

På tal om längre texter och rättsskandaler kan jag inte låta bli att slå på trumman för Robert Harris *En officer och spion* (Stockholm 2013); en roman med starkt dokumentära inslag om Dreyfusaffären — justitiemordens justitiemord — i slutet av 1800-talet. Här får man följa Georges Picquartes oförtröttliga och kompromisslösa strävan att gå till botten med den antisemitiska sammansvärjning med förgreningar högt upp i den franska regeringen som drabbade den helt oskyldiga Alfred Dreyfus (samtidigt som Picquartes efterforskningar visade att det fanns en annan skyldig person). Picquartes självuppoffrande insats (han satt bl.a. fängslad i omgångar) för Dreyfus sak växer i storhet i det att han förefaller ha tyckt genuint illa om Dreyfus som person. Han får heller aldrig något ordentligt tack från Dreyfus för de insatser som antagligen räddade den senares liv. Däremot "belöna-

des” Picquartes med en ministerpost i en senare fransk regering. Det är ytterligare ett exempel på behovet av längre texter (500 sidor!) med inslag av juridiska resonemang.

Ett annat läsvärt mästerverk innefattande en längre text är Ann och John Tusa, *Nürnbergrättegången*, Stockholm 1987 (det har skrivits många fler böcker om den rättegången, men denna bok är den bästa). Författarna, med journalistbakgrund, beskriver och kommenterar rättegången mot 22 av nazistpartiets toppfigurer efter andra världskrigets slut. Det imponerande och fascinerande med denna bok är hur man på folkrättslig grund från noll sätter upp en domstol, skapar ett straffrättsligt regelverk och en rättegångsordning i en internationell kontext. Och allt detta vilar på vissa principer om legalitet, kontradiktion, rätten till försvar, krav på bevisning m.m. Utgången vittnar också om att det inte heller enbart var frågan om någon skådeprocess. Av de 22 tilltalade frikändes tre, sju fick frihetsstraff och tolv dömdes till döden. Jag uppskattar det juridiska anslaget i boken (jag undrar om författarna själva är medvetna om hur bra boken är som juridisk text), vilket väcker många tankar kring frågan vad som egentligen utgör en rättsordning. Men boken är inte mindre intressant av den världshistoria som här förmedlas.

Spik nummer sex — Axel Hägerström, Hans Larsson och Chaim Perelman

Från panelen (Olle Lidbom?) kommer det, lite grand i förbigående: Värdenihilismen! Axel Hägerström! Den (och han) har vi väl definitivt befriat oss ifrån till fromma för... ja, jag vet inte riktigt. Befrielsen från Hägerström nämns dock, som jag uppfattar det, som något mycket positivt. En markerad värdering (skulle inte bara Hägerström tycka) från panelen alltså.

Axel Hägerström är något av ett ständigt återkommande spöke i den vidare juridiska diskussionen. Och min tolkning av det lilla inpasset är att han alltjämt från vissa håll anses ha varit i vägen för en friare debatt rörande juridikens och juristens roll i samhället.

Axel Hägerströms filosofi och roll har berörts — mer eller mindre ingående — i flera SvJT-artiklar under senare år (se t.ex. Reidunn Laurén i SvJT 2010 s. 821, Åke Frändberg i SvJT 2011 s. 94, Björn Bertilsson i SvJT 2010 s. 23, Olle Abrahamsson i SvJT 2011 s. 1, Mårten Schultz i SvJT 2011 s. 989 och Per Bauhn i SvJT 2012 s. 319.). Ytterligare två artiklar av inte alltför gammalt datum som i vid mening också berör frågan — och det på ett insiktsfullt och intressant sätt — är Alexander Peczenik i SvJT 2005 s. 249 och Staffan Westerlund i SvJT 2006 s. 309. Från Juridisk Tidskrift (JT) kan nämnas t.ex. Claes Petersen i JT 2003–04 s. 571 och 2004–05 s. 977 samt Jes Bjarup i JT 2004–05 s. 25. Går man längre tid tillbaka i arkiven — inte minst SvJT:s — kan man fylla bokhyllan!

Margit Waller har i *Axel Hägerström — Människan som få kände* (Stockholm 1961) porträtterat sin far. En dotters porträtt av en kär far kan givetvis bli idealiserat och förskönande. Här finns all anledning till ett källkritiskt förhållningssätt. Men även med det i beaktande framträder här bilden av en man med moralisk resning och förmåga till vittgående empati samt utrustad med stor respekt för mänsklig värdighet och insikt om att vår mellanmänniska samvaro är förenad med såväl rättigheter som skyldigheter av mer evig natur. Och den värdenihilism han brukar förknippas med går inte ut på att förneka detta (nej, det gör den inte!). Men Hägerström har allmänt ansetts stå vägen för ett vidare skydd för mänskliga rättigheter av olika slag (se t.ex. Ulf Bernitz i JT 2010–11 s. 821).

Vill man ha en mer nyanserad, insiktsfull och fördjupad bild av Axel Hägerströms filosofi kan man vända sig till Staffan Källströms *Den gode nihilisten — Axel Hägerström och striderna kring Uppsalafilosofin* (Stockholm 1986) eller varför inte hans avhandling *Värdenihilism och vetenskap — Uppsalafilosofin i forskning och samhällsdebatt under 1920- och 30-talen* (Göteborg 1984). Till det kommer två inte alltför gamla avhandlingar; Patricia Mindus, *A Real Mind — The Life and Work of Axel Hägerström*, 2009 och Max Lyles, *A Call for Scientific Purity: Axel Hägerströms Critique of Legal Science*, 2006. Nämnas kan också Jes Bjarups avhandling *Reason, Emotion and The Law — Studies in the Philosophy of Axel Hägerström*, Århus 1982. Jfr allmänfilosofiskt också Gunnar Andrén, *Paradiset var ett helvete — En essä om humanism och värdenihilism*, Stockholm 2014, *Eurasien — En historiefilosofisk essä om värdenihilismen och dess antites*, Stockholm 2008 samt *Ofrihetens ideologi — En existentiell och fenomenologisk analys av värdesubjektivismen*, Stockholm 2014.

Man måste hålla i minnet att Hägerström inte var jurist eller rättsvetenskapsman. Han var filosof och som sådan tämligen ortodox. Hans idéer och läror var filosofiska analyser utförda med filosofiska metoder. Det innebar att han i sin gärning var starkt förnuftsorienterad och just den s.k. värdenihilismen är renodlat förnuftsmässig. Och på det viset var han på inget sätt unik eller någon nydanare. Tvärtom gick han vidare på en stig upptrampad av filosofer alltsedan antiken. Hägerströms gärning måste, för att bedömas rättvist, sättas in i sitt rätta (inte minst tidsmässiga) sammanhang. Det fanns *då* all anledning att "göra upp med" vad som på religiös eller annan metafysisk grund ansågs vara "sant", "rätt" och "riktigt" (inte minst inom juridiken). Hägerström gav *då* ett mycket viktigt bidrag till en mer realistisk och rationellt grundad rättsordning. Och det är en grund som vi i mångt och mycket alltjämt står på och bygger vidare på. Det finns en stark koppling — anser jag och många andra men inte alla — mellan Hägerström och hans filosofi och den rättspositivism eller lagpositivism (jfr den skandinaviska rättsrealismen) som växte sig successivt starkare under 1900-talet. Även om den tycks ha försvagats under senare årtionden (om det *är* så förefaller osäkert) har denna positivism

alltjämt en mycket stark ställning, inte minst som rättssäkerhetens siamesiska tvilling. I ett perspektiv av rättssäkerhet (i betydelsen förutsebarhet och likabehandling) finns det inget större utrymme för ett friare rättighetstänkande.

Om man vänder blicken särskilt mot rättsskapande och rättstillämpande praktiker har Hägerström och hans filosofi emellertid haft ett mycket begränsat inflytande. Få praktiskt verksamma jurister har genom åren ägnat någon större möda åt att fundera över Hägerström eller värdenihilism. För många av dessa är rätten något mer vardagsnära, nämligen helt enkelt regler som ska tolkas, tillämpas och följas i den dagliga verksamheten. I denna verklighet är problemet ett annat; något som ligger mycket närmare tillämparen. Eller mer preciserat uttryckt: Problemet är tillämparen.

Skapandet och tillämpandet av lag och rätt är en mänsklig process. Skaparen och tillämparen kommer till som en avgörande pusselbit av betydelse *per se*. Det komplicerar bilden samtidigt som den berikas (se ang. detta även Mikael Mellqvist i *Ny Juridik* 3:14 s. 27). Den strikta objektiva förnuftsmässigheten i Hägerströms filosofi innebär att den inte duger till att förklara juridiska processer och tillämpningar. Den andra viktiga komponenten i sådana processer saknas. Och med det avser jag den subjektivt känslomässiga komponenten. Och denna avsaknad är hos Hägerström givetvis helt avsiktlig — den ortodoxa filosof som han ju var.

En med Hägerström samtida filosof som däremot kopplade samman förnuft och känsla var Hans Larsson; även han filosofiprofessor och dessutom akademiledamot (se i en rik produktion t.ex. hans två små skrifter *Intuition* och *Intuitionsproblemet*, Stockholm 1892 respektive 1912; den förra i nyutgåva 1997). Om nu Hägerström är ett återkommande spöke på den allmänna rättslärans vind så är Larsson helt frånvarande.

I flera avseenden kan man säga att Hans Larsson hade ett betydligt vidare angreppssätt på de stora livsfrågorna liksom även på frågor med bäring på juridisk tillämpning. Och han är betydligt mer intressant än Hägerström när man på ett djupare plan vill undersöka de mekanismer som är avgörande för hur rätten i praktiken skapas när den skapas, dvs. i tillämpningsögonblicket. Det ska också observeras att Hans Larsson är en iakttagare (skarpögd sådan) och analytiker av mänskligt beteende så som det *de facto* gestaltar sig. Han har däremot inte så många pekpinnar att dela ut om hur vi *bör* bete oss. Hans Larsson låg på så vis nära moderna beteendevetenskaper.

Hans Larsson har beträffande intuition bl.a. uttalat (*Intuition* s. 14 f.) att den känslomässiga reaktionen kan ge sig till känna omedelbart och att den då inte är att förlita sig på. Han uttrycker det som att tanken (dvs. förnuftet) på det stadiet är "omtöcknat" av känslan. Människans kulturella framsteg ligger, enligt Hans Larsson, i att vi har skiljt tanken från känslorna. Vi kan tänka förnuftsmässigt och bortse

från känslorna. Men när den tankeprocessen är slutförd kan vi med "bibehållande af självständigheten och den fria öfverblicken och begreppsklarheten" hos tankarna, återvända till känslorna för att hos dem stämma av tankarna och sätta in dem i en helhetsbild. Fram träder då en form av "förädlad bild" som är fylld med såväl förnuftsmässiga som känslomässiga överväganden.

Modern hjärnforskning visar också att våra vanor, fördomar, erfarenheter och värderingar, till störst del helt omedvetet, bidrar till hur vi värderar ny information och nya argument (se t.ex. Pontus Wasling, *Minnet fram och tillbaka*, Stockholm 2013). Våra hjärnor är t.ex. inte helt blanka blad som enbart fylls på med ny information och nya argument. För att vi ska ta till oss och gilla sådant måste det "passa in" i de spår som redan finns inristade i hjärnan. Hjärnan arbetar således funktionellt och ekonomiskt. När den kan använda redan förvärvade erfarenheter går det snabbare och enklare att bearbeta och förstå den nya informationen och de nya argumenten. Det är det som möjliggör ett intuitivt agerande. Intuitionen gör det möjligt för t.ex. en domare att fatta beslut betydligt snabbare än om han eller hon "från början" ska behöva överväga alla tänkbara lösningar. Det finns tecken som talar för att en beslutsfattare (t.ex. en domare) försöker grubbla och tänka på vad som enligt hans eller hennes subjektiva uppfattning är en bra lösning på det aktuella problemet och först därefter använder rättsligt källmaterial i syfte att rättfärdiga den intuitiva uppfattningen. Det innebär att de verkliga skälen aldrig syns i domar/beslut (jfr Minna Gräns, *Decisio Juris*, Uppsala 2013, särskilt s. 167 f. Se också Katarina A.M. Gospics avhandling *Neural Mechanisms of Emotional Regulation and Decision Making*, Stockholm 2011 samt de populärvetenskapliga versionerna av den *Välj rätt! — En guide till bra beslut*, Stockholm 2012 och *Den sociala hjärnan*, Stockholm 2014. Även ekonomipristagaren Daniel Kahnemans forskning rör detta, se *Tänka, snabbt och långsamt*, Stockholm 2013).

Jag vill här mota en Olle i grind. Intuitivt beslutsfattande skulle ju kunna tas till intäkt för att det är i sin ordning att ohämmat släppa sina fördomar lösa. Det är det inte. Det är tvärtom så att medvetenheten om vårt intuitiva agerande utgör en förutsättning för att vi ska kunna parera och tygla de fördomar vi alla bär på — och i stället utnyttja vår intuitiva förmåga på ett förnuftsbaserat sätt. Kontentan av Hans Larssons resonemang är just hur intuition (känslomässig subjektivitet) och förnuft (eftertänksam objektivitet) faktiskt kan samverka. Vi ska givetvis använda de möjligheter till förnuftsmässiga, objektiva analyser vi har begåvats med. Men vi ska samtidigt vara medvetna om att förnuftet inte kan eliminera våra mer intuitiva reaktioner och känslor. Om vi tar detta till oss kan våra känslor förstärka och ge ytterligare tyngd åt våra förnuftsgrundade argument och vårt förnuft kan förstärka och ge ytterligare tyngd åt våra känslomässiga bevekelsegrunder.

I skärningspunkten mellan juridik, filosofi och psykologi har den s.k. nyretoriken steg för steg tagit plats som en förklaringsmodell för hur vi reagerar på information och argumentation (se Chaim Perelman/L. Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric*, Notre Dame 1969 och Chaim Perelman, *Retorikens imperium*, Ödåkra 2013).

Chaim Perelman anses som nyretorikens portalfigur. Han föddes 1912 i Warszawa och avled i Bryssel 1984. Han var doktor i såväl juridik som filosofi och var verksam som rättsfilosof och argumentationsteoretiker i Bryssel och i USA. Hans nyretoriska teoribyggnad är inte helt lättillgänglig, men den kan sägas i grunden bygga på den klassiska retoriken, dock på ett intrikat sätt parad med den förnuftsmässiga filosofin. Han knyter i sin teori rationalitet och logik till de historiska och sociala förutsättningar som gäller för mänskligt tänkande och agerande. Mats Rosengren har träffande uttryckt det som att den nyretoriska teorin är varken rationell eller irrationell, utan förnuftig. (Psychagogia s. 10; se vidare nedan).

Nyretoriken är intimt förknippad med ett doxologiskt förhållningssätt (se Mats Rosengren, *Om doxa — den nya retorikens kunskapssyn, Om doxologi — En essä om kunskap*, 2 uppl., Ödåkra 2008 och även *För en dödlig som ni vet är största faran säkerhet*, Åstorp 2006 och *Psychagogia — konsten att leda själar*, 2 uppl. Ödåkra 2015).

Med *doxa* avses helt enkelt vad vi tror om världen och om oss själva grundat på vad som är rådande inom en större eller mindre grupp av människor. Mot det kan ställas *episteme* som handlar om hur det egentligen ligger till. Det senare skulle alltså kunna representera kunskap, fakta och sanning. Doxa däremot handlar om vad vi människor verkligen kan uppfatta, bedöma, värdera, analysera och relatera till. Man skulle kunna uttrycka det som att doxa står för en humanistisk kunskapssyn, dvs. utgår från människan med alla hennes förtjänster och brister. I det ligger givetvis en relativism som ett gnagande osäkerhetsmoment. Inom ramen för ett förändrat doxa kunde t.ex. tyska domare inom några få veckor efter nazisternas maktövertagande 1933 använda exakt samma juridiska metoder och exakt samma juridiska resonemang som tidigare och utan att rodna rättfärdiga sin dömande verksamhet; inget hade hänt, de fortsatte bara tillämpa gällande rätt på precis samma sätt som tidigare! (se Hans Peter Graver i antologin *Retten i sproget*, Köpenhamn 2015, s. 113).

Ett epistemologiskt förhållningssätt är givetvis tilltalande på det viset att ett sådant synsätt präglas av objektivitet och frånvaro av godtycke. Problemet med det är att det kanske inte speglar hur vi människor faktiskt fungerar vid t.ex. beslutsfattande. Är det så att vi inte *kan* fungera och agera så som vi vill och tycker att vi *bör* fungera och agera? Ligger det i den mänskliga begränsningen att vi kan se och förstå högre stående ideal, men inte uppnå dem? Om det är så måste vi givetvis förhålla oss till det — på något sätt. Och då förefaller det som att det mycket väl kan vara så att ett doxologiskt förhållningssätt

kan bidra till att förklara hur vi människor — och därmed också juridisk tillämpning — *faktiskt* fungerar. Och nyretoriken kan inom en sådan ram sägas utgöra en utvecklad förklaringsmodell.

Juridikens och juristens roll i samhället och samhällsdebatten är nog inte så enkel som man kanske kan tro. Tecken finns på att de traditionella skiljelinjerna mellan juridik och andra discipliner suddas ut. Inte minst tror jag att det finns ett behov av att juridiken ”släpper in” andra vetenskapliga discipliner. Det svävar ibland en aura av isolationistisk självgodhet hos jurister. Diskussionen om objektivitet kontra subjektivitet har kanske kantrat så att det inte längre ska ställas upp som ett motsatspar. I stället kan frågan vara hur dessa två komponenter ska kunna samsas. Kan det vara så att åsikter kan vara lika värdefulla som insikter? Intressant vad gäller det är vad som sades från panelen (Olle Lidbom) om en ”demokratisering av sanningen”, dvs. det som får flest röster (”jag-gillar-klick”) är sant. Juridiken sysslar ju mycket med just relativa sanningar (sannolikheter), delvis med insikt om att den absoluta sanningen ofta är ouppnåelig. Men samtidigt är givetvis sanningen i form av det vetenskapligt beprövade och fastställda eller annars övertygande bevisade något vi inte kan sätta ut till demokratiska omröstningar. Men, som sagt, objektiva sanningar och subjektiva värderingar kanske inte alltid kan hållas strikta åtskilda. Samspelet här emellan måste benas ut på ett vettigt sätt. Hur åstadkommer man det? Vidare är det kanske så att stridslinjen inte löper mellan positivism och naturrätt eller mellan rätt och rättvisa. Även vad gäller dessa motsättningar krävs kanske en förmedlande syn. Och sådana förmedlande ansatser finns det redan. Och hur är det med den klassiska rättsstaten — är den, t.ex. med hänsyn till EU och globaliseringen, en överspelad företeelse? Och den i mångt och mycket innehållslösa klyschan ”rättssäkerhet” kanske kommer att utmönstras, eller delas upp i flera mer konkreta begrepp? Nämnade klyscha innehåller ju onekligen företeelser av största vikt för en rättsordning. Och just det kan kräva klarare definitioner.

Det är många och mycket viktiga frågor som pockar på att fortlöpande diskuteras i en föränderlig tillvaro. Hänger vi jurister med när landskapsbilden får nya konturer? Vill vi hänga med? Vill vi kanske till och med stå på barrikaderna? Eller vill vi glida efter i kölvattnet? Eller ställa oss utanför? Det är under alla förhållanden inte så enkelt som att säga att vi en gång för alla har gjort oss av med arvet efter Axel Hägerström och att allt därmed är frid och fröjd. Spöke eller inte — frågorna rörande rättsordningens karaktär och legitimitet liksom frågor om rättstillämpningens praktiska mekanismer bubblar där alltjämt. Och det behöver belysas i längre texter. Varför inte i SvJT?

Spik nummer sju — Östermalmskällaren

Herrarna som startade SvJT sammanstrålade alltså på Östermalmskällaren. Östermalm är en stadsdel i Stockholm som är hårt

”belastad” i ett klassperspektiv i det att den är en av de mest representativa geografiska överklassmarkörerna. Finns det då något klassperspektiv att anlägga i den juridiska diskussionen? Ja, från panelen sades inte särskilt mycket om det. Är detta kanske en icke-fråga i det att det är självklart att juridik är något som endast angår över- och kanske medelklassen och juridiska diskussioner är förbehållna representanter från detta samhällsskikt? Eller är det kanske en icke-fråga i det att juridiken är helt klasslös (alla är lika inför lagen)?

Rent generellt förefaller det i svensk debatt finnas en angelägen strävan att undvika att diskutera i termer av klasstillhörighet och klasskillnader. Vi låtsas att vi alla tillhör en och samma gyllene medelklass. Överklassen är angelägen om att tona ned sin klasstillhörighet och underklassen försöker gärna spela i en högre division. Vi möts alla någonstans i mitten. Detta är naturligtvis inget annat än någon form av kollektiv, bedräglig förnekelse. Det finns klasskillnader och det har alltid funnits sådana. Och de finns också inom juridiken; att tro att dessa plötsligt skulle upphöra bara för att man t.ex. stiger över tröskeln till en domstol är mer än naivt. Särskilt intressant — och samtidigt oroande — är att dessa skillnader under senare årtionden har ökat i rask takt (inte minst i Sverige) och att det inte går att skönja någon avmattning i den ökningen. Sociologer har länge varnat för att det är en tidsinställd samhällsbomb och detonationstidpunkten får hela tiden korrigeras med tidigareläggningar. Avspeglas då detta på något sätt i den juridiska debatten? Eller står juridiken utanför detta?

Rätt brukar ofta sättas i motsats till *makt*. Den som har makt ska inte kunna bruka den hur som helst på andras bekostnad. Den svage ska värnas. Rätten ska neutralisera maktpositionen. Medborgarna ska inte behöva utsättas för maktövertagande från stat och kommun. De senare ska vara bundna av rättsordningen. Men den offentliga maktutövningen (även när den vilar på rättslig grund) har minimerats och försvagats. Även om man tycker att det är av godo, vilket många men inte alla gör, är det svårt att förneka att det finns en baksida på det myntet. Alltför många av oss har använt vår ”nyvunna frihet” till att förtycka andra, till att marginalisera andra, till att utnyttja andra. Ska juridiken förstärka det? Eller ska juridiken användas för att motverka det?

År 1776 deklarerade det franska parlamentet följande.

Juridikens första regel är att värna det som tillhör den enskilde. Detta är en grundregel för naturrätten, för de mänskliga rättigheterna och det civila styret, en regel som inte bara handlar om att upprätthålla äganderätten, utan även de rättigheter som tillkommer den enskilde och stammar från födslorätt och de privilegier som följer med samhällelig ställning.¹

Mot detta reagerade man i revolutionernas revolution, dvs. den franska borgerliga resningen år 1789. Alldeles bortsett från att den

¹ Hilary Mantel, *Frihet* s. 66; den första delen av hennes trilogi om den franska revolutionen.

senare spårade ur, knäsattes här många av de ideologiska skiljelinjer som härskar än i dag. En sådan är skiljelinjen mellan å ena sidan de "besuttna" och privilegierade och å den andra de "obemedlade" och skyddslösa. I uttalandet ovan framhålls med önskvärd tydlighet juridikens värnande om den privata äganderätten. Det är de privilegierade som med juridikens hjälp ska skyddas mot angrepp från de egenomslösa. Är det alltså juridikens "första regel"? Eller är det tänkbart med andra prioriteringar?

Återigen: Är det här sagda enbart politik som vi jurister inte ska bry oss om? Eller finns det även för jurister kanske anledning att engagera sig i frågor om fördelningen av såväl bördor som överskott i samhället? En ojämn fördelning kanske är befogad och rättvis och ska därför understödjas av juridiken — ja, då ska vi plädera för det. Eller ska juridiken användas som ett instrument för att jämna ut skillnaderna? — ja, då ska vi plädera för det. Pläderingar som gärna kan ske i form av längre texter i SvJT.

Spik nummer åtta — Herrar

SvJT startades alltså år 1916 av ett antal herrar. Och just herrar och juridik har traditionellt gått hand i hand. Juridik har varit en manlig bastion — och, vågar jag påstå, är det alltså. Och det gäller trots att det under många år har varit fler kvinnor än män som studerar juridik på universiteten och kvinnorna har mycket bättre betyg än männen. Domaryrket har länge dominerats av kvinnor och på senare år har kvinnor på bred front marscherat in i ledande ställning även på mer kommersiellt inriktade advokatbyråer. Rent *personellt* är alltså juridiken på väg att nära nog tas över av kvinnorna. Men *värderingsmässigt* släpar det efter. Även om det finns vissa ansatser har ett mer radikalt genusperspektiv på juridiska problemställningar inte fått fäste. Vad beror det på? Är alla dessa kvinnliga jurister egentligen män fångade i kvinnokroppar? Är vi alla fastbundna i patriarkala strukturer? Eller är juridiken som sådan så starkt konservativt präglad att det råder en inbyggd tröghet i antydna fokusförskjutningar? Eller är det tvärtom så att juridiken är helt könsneutral så att det är totalt överflödigt att anlägga något genusperspektiv i den juridiska debatten?

Den sista frågan tror jag definitivt kan besvaras nekande. Herrar — oavsett kön — dominerade inte bara 1916 utan dominerar alltså 2016 och det måste rimligen ha någon betydelse. Utan att här och nu kunna underbygga det konkret har jag en känsla av att ett feministiskt förhållningssätt till lag och rätt har framtiden för sig. Och det kommer med all säkerhet att ställa många av nu förhärskande juridiska värderingar på ända eller i vart fall utsätta dem för modifieringar. En sådan utveckling ska givetvis kunna speglas i längre texter i SvJT, gärna för vidare spridning till andra medier.

Spik nummer nio — Svenskt

Svenskhet har ju varit ett av sommarens trätoämnen på den politiska arenan; våra politiker tävlade om vad som var mest svenskt och vem som var mest svensk. August Strindberg skildrade redan 1879 i *Röda rummet* i ett kapitel betitlat "Om Sverige" ihålligheten i en uppblåst svenskhet. "Ornamentsbildhuggargesällen Olof Montanus" (Olle Montanus, alltså) håller där ett föredrag om Sverige vid ett möte med arbetarförbundet Nordstjärnan. Han tar där heder och ära av mördarna och våldtäktsmännen Gustaf II Adolf och Karl XII. Han fortsätter med att förminska och förlöjliga svenska språket, svenska folkdräkter, den svenska överklassen och svensk musik m.m. Kontentan av hans föredrag är att nationen Sverige helt enkelt saknar nationalitet och huvudsakligen är befolkat av invandrade livländare, finländare, danskar, skottar och valloner (eventuellt förekommande etniska svenskar hade bl.a. här nämnda kungar effektivt tagit död på genom att tvinga ut dem i meningslösa plundringskrig långt från hemlandet). Olle Montanus blir givetvis utbuad och dessutom utburen ur lokalen. En intressant reflexion är att man skulle kunna gissla uppblåst svenskhet med i stort sett samma ord som Augusti Strindberg gjorde 1879! Står vi och stampar på samma fläck som för 150 år sedan?

Hur som helst behöver man inte vara historieprofessor för att inse att det uppenbarligen inte finns så mycket att vara stolt över i den äldre svenska historien. Ska vi kunna finna något att känna stolthet över får vi nog leta närmare vår egen tid. Det sena 1800-talets och 1900-talets demokratisering och sociala omvälvningar där Sverige förvandlades från ett av Europas fattigaste länder till det rikaste är väl det bästa exemplet. Aningen chauvinistiskt skulle jag också kunna tänka mig att som ett annat exempel lyfta fram den svenska rättsordningens utveckling under samma period.

När SvJT såg dagens ljus för 100 år sedan sades inte mer än att ordet "Svensk" i tidningens namn motiveras av att man "närmast avser att behandla spörsmål inom den svenska juridiken" (SvJT 1916 s. 2). Det är vällovligt nog inte något uttryck för svensk storvulnhet precis. I stället får ordet "Svensk" i tidningens namn antas åsyfta *dels* en specifik rättsordning (den svenska), *dels* ett gemensamt språk (svenskan). Återigen dyker ordet "rättsordning" upp. Är en sådan möjlig utan att en sammanhållen nation? Är vårt medlemskap i t.ex. EU ett exempel på att vi har övergett eller i vart fall fördärvat vår rättsordning? Eller är det tvärtom ett exempel på att vi har utvecklat den och inlemmat den i ett större och viktigare sammanhang?

Detta kanske vore väl värt en diskussion i längre texter i SvJT.

Spik numer tio — Juristen

Upprepat framhölls från panelen SvJT:s betydelse som rättskälla och att den funktionen är — och även framöver bör vara — framträdande. Och det är inte svårt att hålla med om att 100 år av digitali-

serade SvJT-artiklar lätt tillgängliga är en vederbörlig skatt att gotta sig åt.² Vad kännetecknar då en rättskälla?

När man tar del av framställningar rörande detta får man sig vanligen till livs en statisk uppräknings av ett antal formellt beskrivna källor, inte sällan också rangordnade (traditionellt enligt följande: lag, förarbeten, praxis, doktrin; sedvanerätt brukar också nämnas och placeras då först eller sist). I någon mening är det nödvändigt att ha sådana juridiskt-tekniska kunskaper, men i en mer levande och konstruktiv diskussion kring rättskällebegreppet är det inte bara tråkigt utan dessutom inte särskilt intressant med sådana uppräknings/rangordningar (i praktiken finns ingen rangordning, det är i stället frågan om en tämligen intrikat växelverkan). Betydligt mer intressant och viktigare är en livaktig diskussion kring frågor om källornas uppkomst, deras kvalitet och hur de konkret kan användas i enskilda fall. I allt detta finns juridikens dynamik, kraft, legitimitet och — inte minst — dess praktiska användbarhet. Jacob W. F. Sundberg har i *fr. Eddan t. Ekelöf* (Stockholm 1978) utvecklat sådana frågor i en längre text. Här beskrivs, kommenteras och diskuteras dynamiken i rättskällebegreppet i ett evolutionspräglad perspektiv. En rättskälla brukar generellt sägas vara en inspirationskälla av *viss kvalitet*. Det är den senare kvalifikationen som gör inspirationskällan legitim som rättskälla. Vid bestämmandet av vilka källor som uppfyller kraven på att vara en källa till rätt intar juristen en nyckelposition. Jacob Sundberg säger i nyssnämnda bok att vi som jurister till dels själva bestämmer vad som är en rättskälla (s. 28). Man kan säga att Ande Somby i *Juss som retorikk* ”hakar på” i det att han till och med i sitt framlyftande av det retoriska ethosbegreppet vill upphöja juristen i sig till en rättskälla. Juristen skulle alltså inte enbart vara budbärare utan en del av budskapet.

En fråga som inställer sig är alltså om juristen till och med ska fogas till uppräknings av rättskällorna. Är det förmätet att hävda en sådan ståndpunkt? Eller är det så att vi mer allmänt rent faktiskt hyser den uppfattningen, men av (falsk) blygsamhet inte basunerar ut den? Eller är det tvärtom så att vi värjer oss mot ett sådant synsätt? Det kanske finns anledning att — i längre texter i SvJT — hålla diskussionen levande rörande frågor om vilka källor vi jurister låter oss inspireras och imponeras av när vi gör våra juridiska bedömningar och drar våra juridiska slutsatser och hur vi ser på vår egen roll i sammanhanget.

Spik nummer elva — tidningen

När jag växte upp på 1960-talet fanns det morgontidningar, kvällstidningar och veckotidningar — tre varianter av tidning, var och en med sin särskilda karaktär. Sedan fanns också ”medlemstidningen”. Ingen förening, sammanslutning eller bransch var för liten för att ha sin egen tidning. SvJT tillhör väl närmast den senare kategorin. Vid jubileumsmiddagen gavs jag tillfälle att med justitieminister Morgan Jo-

² Tidningens artiklar sedan starten 1916 finns tillgängliga på www.svjt.se.

hansson göra en komparativ analys av Fantomen, Metallarbetaren och SvJT. Det känns lite som en hädelse att här behöva redovisa att vi var överens om överlägsenheten hos Fantomen.

Men vad är egentligen en tidning i dag? Under de senaste årtiondena har väl svaret på den frågan enbart kunnat ges som en dagsnotering. Men SvJT har överlevt och lever alltså i högönskelig välmåga. Till skillnad mot andra tidningsutgivare — får vid veta vid seminariet — är SvJT:s ekonomi sådan att SvJT:s utgivare inte behöver bry sig om ekonomi.

Från panelens sida talades mycket om målgrupper och om behovet för en tidningsredaktion att definiera sådana. Det förefaller välbetänkt att tala om målgrupper i pluralis. Det betyder antagligen att SvJT inte ska försöka bredda eller ändra på någon målgrupp utan i stället foga ytterligare målgrupper till de redan befintliga. Olle Lidbom nämnde den tilltagande "tribaniseringen" och övergivandet av "omnibustänket". Med det förstod jag att det alltmer och allt oftare bildas mindre grupper (stammar) som hittar ett eget forum för debatt och att ambitionen att nå ut brett har fått ge vika. Huruvida just detta är ett hot eller löfte för SvJT har jag svårt att bedöma. Men det kan väl vara så som Beatrice Ask sa att det borde vara möjligt att kroka en SvJT-debatt till andra fora (betydelsen av att "koppla" SvJT-diskussioner till andra media framhölls också av andra paneldeltagare). Media skriver i allt större utsträckning om media. Där kan man väl hänga på? Det var också upplyftande det hon i uppfordrande tonsade om att juristerna skulle ge sig ut i denna allmänna samhällsdebatten — och skulle vi inte vilja det så spelar det ingen roll; vi kommer i alla fall inte undan. Man skulle annars kunna tro att en f.d. justitieminister (kanske blivande sådan?) skulle önska att juristerna förhöll sig som "Fader Josef" gjorde till kardinal Richelau, dvs. som en kvalificerad rådgivare men som i sin grå klädedräkt ("den grå emnensen") själv aldrig syntes eller hördes.

Antalet prenumeranter har minskat, särskilt få privatpersoner återfinns i den skaran, får vi veta. Den utvecklingen kan beklagas, men jag kan inte bistå med någon "quick-fix" för att råda bot på det. En "slow-fix" skulle möjligen vara att prioritera artiklar hänförliga till den allmänna rättsläran domäner eller i vart fall artiklar med kopplingar till dessa domäner, gärna med rättspolitiska och polemiska förtecken. Fler målgrupper aktiveras om de grundläggande fundamenten inom juridiken berörs även i artiklar rörande ett "smalare" ämne. Men det skulle nog inte ge så många flera prenumeranter, däremot kanske fler läsare.

Från panelens sida framhölls upprepat betydelsen av att slå vakt om kvaliteten. Det finns all anledning att stryka under det. Den nisch SvJT har i tidningsvärlden må vara mycket liten, men det är kvaliteten som berättigar SvJT:s existens (vilka kriterier som ska användas för att bedöma kvalitet kan givetvis diskuteras, men det ska inte göras här

och nu). Men jag tror och hoppas att längre och högkvalitativa texter i SvJT med fördel kan förenas med ett personligt tilltal och en engagerad glöd som skakar om och retar läsarna och därmed berikar deras (jurist)liv.

Spik nummer tolv — sista spiken i kistan

Elva spikar är inslagna. Elva skisser är upphängda. Dags att slå in den sista, tolfte, spiken. Dags att göra vad Johan Banér sade till Herman Wrangel år 1637 — när de under trettioåriga kriget strålade samman vid Schwedt — att kejsargeneralerna Melchior von Hatzfeldt och Johann von Götzen hade glömt när de hade honom i säcken, nämligen att knyta ihop den.

På de olika spikarna har det hängts upp skisser där man kan ta del av några spontana och fragmentariska synpunkter på frågor rörande företeelser som rätt, makt, klass, kön, etnicitet, filosofi m.m. och — fram till för inte så länge sedan — det fria ordets främsta symbol; nämligen tidningen! Allt detta rör frågor som är centrala för vår mellanmänskliga existens och som därför återkommande berörs i den allmänna samhällsdebatten. Involveras då juridiska frågor? Jag vill med bestämdhet svara ja. Finns det anledning för oss jurister att delta i den debatten? Jag vill med bestämdhet svara ja. Kan det ske i längre texter? Jag vill med bestämdhet svara ja. Kan det ske i SvJT? Jag vill med bestämdhet svara att det *ska* ske i SvJT! Till att börja med i ytterligare 100 år. Och vad som händer i SvJT ska *inte* stanna i SvJT. Låt SvJT var det epicentrum kring vilket skälvingarna sprider sig!